

DR. KATONA TAMÁS

Helyzetkép a kormányzati ciklusról a választások előtt

A statisztikai adatokkal vizsgálható évek mutatói alapján úgy jellemezhető ez a kormányzati periódus, mint az elszalasztott lehetőségek időszaka, amelyet – az előzetes ígéretekkel és a folyamatos, magabiztos kormányzati állításokkal ellentétben – a lassulás időszakaként lehet leírni. Ehhez társul az a nagyon lényeges elem, hogy a kormány tevékenysége nem az esélyteremtő, hanem a konfliktusteremtő állam megvalósítását segítette.

Egy kormányzati ciklus értékelése az egyes tudományágak szempontjai szerint egészen eltérő lehet; a statisztika a számszerűségében megragadható tényeket veszi górcső alá. E tudományág jellegzetes vizsgálati módszere az összehasonlítás. Mivel ezt a módszert választottam, ezúttal kiemelten szerepel a jelenlegi és az előző ciklus egybevetése. Ez két szempontból is nehéz feladat. Részben a statisztika azon sajátossága következtében, mely szerint a szükséges információk csak bizonyos idő elteltével állnak rendelkezésre. Ugyanakkor természetes az az igény, hogy a választások előtt valóság-hű képünk legyen az eltelt időszakról, amely még tulajdonképpen nem is fejeződött be. Igaz, ezt a nehézséget néhány ponton a kormány feloldotta, a parlamenti tevékenységről a szokásosnál korábban lehetett már múlt időben írni, illetve statisztikát készíteni. A másik okra még visszatérünk.

A statisztikai adatokkal vizsgálható évek mutatói alapján úgy jellemezhető ez a kormányzati periódus, mint az elszalasztott lehetőségek időszaka, amelyet – az előzetes ígéretekkel és a folyamatos, magabiztos kormányzati állításokkal ellentétben – a lassulás időszakaként lehet leírni. Ehhez társul az a nagyon lényeges elem, hogy a kormány tevékenysége nem az esélyteremtő, hanem a konfliktusteremtő állam megvalósítását segítette.

A kormány igen kedvező gazdasági helyzetben kezdhetette meg tevékenységét. Az ország túljutott a kényszerű gazdasági kiigazítás kellemetlen következményein; megindult a gazdasági növekedés, a gazdasági egyensúly helyreállítása pedig lehetővé tette a makrogazdasági folyamatok javulása mellett az életszínvonal akár látványos mértékű növekedésének megkezdését is.

A kormány sajátos módon korlátozta a mozgásterét azáltal, hogy a választási kampányban az 1995. évi gazdasági irányváltás eleve elhibázott voltából, sőt – fogalmazásuk szerint – egyenesen nemzetellenes természetéből indult ki, így ezen az alapon volt kénytelen – legalább is a retorika szintjén – politizálni. Ehhez társult még két – a kormánypolitikát ugyancsak negatívan befolyásoló – tényező. Az egyik a jelenlegi vezető párt politikusainak felfogása a gazdasági növekedésről, mint szinte egyedüli gazdaságpolitikai prioritásról. A 7%-os növekedés elérése vagy akár megközelítése érdekében a kormány szűk gazdasági mozgásterét nem jól és nem jókor használta ki, ennek következménye lett – a többi között – a hosszabb időszakra magas szinten beragadt infláció.

A másik gondot a piacgazdaságokban törvényszerűen szűk, mégsem elhanyagolható jelentőségű kormányzati mozgástér jelenti. A jelenlegi politikai vezérkar láthatóan nehezen birkózik meg olyan helyzetekkel, amikor nincs teljes mozgásszabadsága. Erről a szűk döntéshozó testület kényszeredetten vesz tudomást, így gyakran szembekeverül a közgazdaságtan alaptételeivel is. Ez a szituáció rendre konfliktusokat gerjeszt, amelyekben a közgazdasági alapok tűnnek stabilabbnak, a magyar gazdaság pedig kárvallottnak. Ezért *veszélyeztetni a fejlődést a piaci szereplők joggal lanyhuló bizalma, ezért csökken tőkevonzó képességünk és ezért távolodunk az európai normáktól.*

Az említett lassulás azzal jellemezhető, hogy *a magyar gazdaság 1996-ban ráállt arra a pályára, amely reális esélyt nyújt az európai felzárkózáshoz, az Európai Unió gazdasági színvonalához történő közelítéshez.* A nemzetgazdaság ma is ezen a pályán van, de az utóbbi években a kormány által generált események a közeledést lelassították, és bizonyos pontokon magát az irányt is veszélyeztetik. Nem képzelhető el ugyanis felzárkózás, ha közben távolodunk egyes európai uniós normáktól. Ilyen norma például a fiskális politika átláthatósága. Ebben a ciklusban gyorsuló ütemben haladunk az ellentétes irányba. Ide tartozik *az államháztartási hiány adatainak meghamisítása, a nemzeti számlák nemzetközi módszertanának szándékos figyelmen kívül hagyása; így a közölt államháztartási hiány a bruttó hazai termék 4%-át sem éri el, ugyanakkor a Postabank túlkonzolidálása, az ÁPV Rt. kiadásainak az államháztartáson kívüli kezelése, vagy legújabban az autópálya-építés sajátos finanszírozása nem felel meg a nemzetközi normáknak.*

A nemzetközi bizalom megingásának jele nyilvánul meg a tőkevonzó képességünk radikális csökkenésében. A térség országai fokozatosan hagynak le bennünket ezen a területen, csökken a működőtőke érdeklődése hazánk iránt. A tőzsde mélyrepülése ugyancsak a bizalomvesztés következménye.

Az elszalasztott lehetőségek közé tartozik *az ígért reformok elmaradása.* Többek között elmaradt az adó- és a járulékreform, valamint az egészségügy értelmes átalakítása. Veszélyeztetik az előző ciklusban megkezdett nyugdíjreform megvalósítását, a lebontott, talán nem túlzás azt állítani, szétvert *intézményi struktúrák átalakításának hiánya,* és

főképp a szakértelem. Így megoldatlan az államháztartás hatékony működtetése, csődközelbe jutott az egészségügy, az önkormányzatok széles körének működése. Egyre több területen pártpolitikai szempontok dominálnak.

A legsúlyosabb probléma azonban a társadalom valóságos kettészakadása. A kormányzati politika arra irányul, hogy a kedvezményezett rétegek helyzete látványosan javuljon, miközben jelentős rétegeknek – melyek úgymond nem érdemesek a támogatásra – a helyzete számottevően romlik. E politika szemléletes példája a családtámogatások alakulása. A kormányzat úgy állítja be, mintha a támogatások jelentős növelésével valóságos fordulatot hozott volna a családok helyzetében. Nos, a fordulat valóban bekövetkezett, csak a valóságban másként, mint a kormányzati kommunikációban. Tartósan kétszámjegyű infláció mellett szemfényvesztés a támogatások hallatlan mértékű növekedéséről értekezni. Az érdemi változás azzal mérhető, hogy az adott célra mennyit fordítanak a bruttó hazai termékből. Ilyen közelítésben alig történt változás. 1998-ban a GDP 2,2%-át fordították a családok támogatására, ma alig többet, 2,3%-át. Eközben pedig radikálisan átrendezték a támogatásokat. Azaz gyakorlatilag a jövedelmeknek ugyanazt a hányadát átcsoportosították a relatíve jobb módúak javára, és a rászorulókat kárára. Így évről évre jelentősen csökken a családi pótlék reálértéke, míg a családi adókedvezményt csak a gyerekek egyharmadára tudják teljesen és másik egyharmadára részlegesen igénybe venni.

A valóságghú kép felvázolásának másik – bevezetőben említett – nehézsége a statisztikai adatok számbavétele és értékelése. Korábban a társadalmi konszenzus létezett a statisztika forrásairól, az adatokat statisztikusok állították elő, és a társadalmi-gazdasági folyamatok gyakran élesen eltérő értékelésének közös alapként elfogadott forrása a statisztikai adat és a statisztikus által készített sajátos műfajú statisztikai értékelés volt. Az akár élesen szembenálló minősítéseket alkalmazó kutatók vagy politikusok a tényeket elfogadták, és az azokból levont eltérő következtetésekre alapozták a vitát.

Az utóbbi néhány évben ez a helyzet gyökeresen megváltozni látszik. A kormány hatókörét mindenre kiterjeszteni óhajtó törekvésnek mintha a statisztika is áldozatul esne. Ez az agresszivitástól sem mentes igyekezet több területen is megnyilvánul. Elsőként abban, hogy a statisztikát olyan tevékenységnek tekintik, amely a kormányzati eredmények – talán nem túlzott a sikerpropaganda kifejezés – igazolására hivatott. Ezért háttérbe szorították a KSH hagyományos szerepét az adatok elemzésében, és ezt a Miniszterelnöki Hivatal különböző szervezeti egységei, az utóbbi időben legmarkánsabban az Országimázs Központ vette át. Ezeknek a műveknek a legjellemzőbb tulajdonsága a szakszerűtlenség, a statisztikai mutatók torzítása, és legfőbb hibája az objektivitás feltűnő hiánya.

Ezt azért fontos leszögezni, mert a statisztikai adatok azon többsége, amelyeket a KSH publikál, változatlanul megbízhatóak, a Miniszterelnöki Hivatal azonban ezeket igen gyakran nem a valóságnak megfelelően idézi. A statisztikai adatok egy részét a statisztikai tör-

vénynek megfelelően más közigazgatási szervek, minisztériumok, intézmények állítják elő. Ezek sajnos nem mindenben felelnek meg a szakmai kívánalmaknak. Igen csekély megbízhatóságú a Pénzügyminisztérium jó néhány adata is, amely nem felel meg a nemzetközi módszertani szabályoknak, sőt megállapítható, hogy a *Pénzügyminisztérium adatai és statisztikai elemzései egyre távolodnak a valóságtól*. Kritikus a bűnügyi statisztika megbízhatósága, rendszeresen össze nem mérhető adatok összehasonlításával torzítják a valóságot. Az Oktatási Minisztérium a legutóbbi tanév adatairól alapvető közoktatási adatok szolgáltatását mulasztotta el. A sor sajnos hosszan folytatható.

Hasonlóan problematikus a Magyar Nemzeti Bank statisztikai tevékenységének néhány eleme is. Ennek sajnálatos példája, hogy nemrég a fizetési mérleg adatait két évre visszamenőleg módosították, miközben a KSH és az MNB adatainak eltéréséből sokkal korábban is nyilvánvaló volt a tévedés. Végül megemlítenéd az a gyakorlat is, amely szerint egyre gyakrabban fordul elő, hogy *felelős kormányzati politikusok nem a valóságnak megfelelő adatokat valóságosként ismertetnek*. Az ismételt említések gyakoriságából arra kell következtetni, hogy nem egyszerű tévedésről vagy tájékoztatatlanságról van szó.

Jelen elemzés a rendelkezésre álló statisztikai alapadatokra támaszkodik, ezért nem egyszer eltér a kormányzat által közölt információktól. Igaz, van, ami nem okoz nehézséget a statisztikusnak, például az elkészült autópályák hosszának számbavétele, és van, ami módszertanilag sem oldható meg, így az e ciklusban és az előzőben átadott autópályák hosszának összehasonlítása.

A kormányzati ciklus végén készülő elemzés szükségszerűen három kérdésre keresi a választ. Jobb helyzetben van-e az ország, mint a ciklus kezdetén? Élt-e a kormány a kínálkozó lehetőségekkel? Beváltotta-e a kormány pártjainak a kampány során tett ígéreteit? Sajnálatos módon egyik kérdésre sem lehet határozott igennel válaszolni.

Ha az áttekintéshez szakaszolni akarjuk az eltelt időszakot, talán négy – időtartamában nem azonos hosszúságú – periódust lehet megkülönböztetni. Az első – viszonylag rövid – szakasz a rácsodálkozás időszaka. A Fidesz vezérkar szembesül a helyzettel: 1998. évi kampányának tervezésekor talán nem is számolt a győzelem kockázatával, és ígéreteit inkább a demagógia, mint a helyzetfelmérés nyomán kialakított társadalmi vízió motiválta. Nagy hévvel elkezdődik az intézményi szerkezet deklarált átalakítása, amelyből a meglévő struktúrák szétverése még végrehajtható, a helyettesítő intézmények létrehozása azonban nem valósul meg.

A gazdaságpolitikát az a merőben téves felfogás korlátozza, mely szerint az 1995. évi gazdasági kiigazítás eleve elhibázott, sőt szándékosan népnyzó természetű volt

Ezért a *következő szakasz a virtuális gazdaságpolitika periódusa*, amelyben az előbbi ellentmondást a kormány úgy véli áthidalni, hogy elválasztja egymástól a tényleges tettek és a kommunikáció sávját. Az erőteljes demagógiát sem nélkülöző PR és a tényleges gazdaságpoli-

tika itt elszakad egymástól. E kormányzati magatartásnak óriási előnye, hogy – legalábbis rövidtávon – különösebben nem zavarja az üzleti életet, igaz, az etatista politikai szándék már ekkor is gondot okoz. Ez a típusú kormányzati kommunikáció egy ponton súlyos kárt okoz: aláássa az üzleti élet szereplői előtt a bizalmat, itthon és külföldön egyaránt.

A ciklus félideje körül már a *harmadik szakasz* kezdődik – amelynek csírái már a gazdasági miniszterváltással jelentkeznek, és talán az új jegybankelnök kinevezésével teljesedik ki az új szakasz –, a *rombolás periódusa*, amelyben egyre halmozódnak a gazdaságpolitikai hibák. Ebben az időszakban már szinkronban vannak a demagóg kijelentések és az azonos színvonalú döntések. Ezek eredménye az egyes gazdaságpolitikai összetevők rendszerből történő kiragadása, egyik elem egyoldalú befolyásolása, hol a gazdasági növekedés abszolutizálása, hol a fejlesztési források visszafogása, hol az árszínvonal emelkedés irreális leszorításának kísérlete az elfojtott infláció által. Ekkorra már nyilvánvaló, hogy nincs remény az ígért – és szükséges – reformok megvalósítására, sőt megindul az a folyamat, melynek nem titkolt célja az előző ciklusban megindult reformok – nyugdíj, igazságügy – eredményeinek megsemmisítése.

Ennek a szakasznak már jellemzője a társadalmi feszültségek kiéleződése, egyes társadalmi rétegek helyzetének érzékelhető romlása a társadalom kettészakadásának egyre több jelével. Növekednek az intézményi feszültségek – egészségügy, önkormányzatok, közművelődés – az önkényesen átcsoportosított költségvetési források követésében. A nagyotmondás képessége azért e szakaszban is hasznosul. A Széchenyi-terv azt sugallja, mintha gigantikus fejlesztések indultak volna az országban, miközben folyamatosan csökken a beruházások növekedési dinamikája, és mindössze néhány milliárd forintot fizettek ki e program keretében összesen.

A *negyedik szakasz a kényszeres ígéretés periódusa*, amely a korai választási kampánnyal kezdődik, valamikor 2001 nyarán, a kormányzati Hány János programmal. Ráadásul ez a szakasz egybeesik a világpiaci környezet változásával, amely határozott intézkedéseket igényelne a gazdaságpolitikában. Ezek azonban vagy elmaradnak, vagy a választási osztogatás jegyében éppen ellenkező irányúak, mint a hosszú távú célkitűzések. A kommunikáció ezúttal minden eddiginél messzebb kerül a valóságtól és a tényleges cselekedetektől. *Lassan eljutunk a virtuális kormányzásig.*

A *gazdaságirányítás három és fél éves tevékenysége egyre jobban érezteti negatív hatását*. Ezek egy része – a multinacionális cégekre ható ellentmondásos kormányzati szándékok, majd a beruházások visszafogása kezdettől is érzékelhető. Más részük a világgazdasági recesszió negatív hatásának ellensúlyozása helyett a kedvezőtlen hatásokat erősítik, mint például a rosszkor meghozott árfolyam-politikai intézkedések. Nehezen helyeselhető az a kormányzati kinyilatkoztatás, amely valamilyen sajátos, a nemzetközi közgazdaságtanban még ismeretlen ma-

gyar gazdasági modell sikeréről szól, ezért még a szakirodalom tanulmányozását is feleslegesnek nyilvánítja. A tankönyv árát a kormány talán ezáltal megtakaríthatta, *a tandíjat* azonban – *sajnálatos módon* – *az egész országnak kell utólag megfizetnie.*

Az utóbb megfigyelt gazdasági jelenségek között kifejezetten aggodalomra ad okot *a kormányzati költségek felgyorsulása.* A gazdasági növekedést jelenleg már nem az export, hanem a belföldi kereslet, ezen belül is a fogyasztás alakítja. *A gazdaságpolitika láthatóan háttérbe szorít minden olyan tényezőt, amely nem rövidtávon hat, ezzel veszélyezteti a későbbi gazdasági növekedést, és nem utolsósorban a külső és belső pénzügyi egyensúlyt.* Jól tükrözi ennek a szemléletnek az érvényesülését a közösségi beruházások alakulása. Az elmúlt évben a közigazgatás és a védelem beruházásai bővültek, ezzel szemben *csökkent az egészségügyi beruházások volumene.*

Gazdasági növekedés

A növekedési ütem fetisizálása a sajátos gazdasági modell egyik kulcseleme. A gazdaság illetően történő dinamizálását az adatok egyáltalán nem támasztják alá. A gyorsabb növekedés emblematisztikus 7%-os mértéke a ciklus végére kétségtelenül valóságszerű lett, igaz, az eredeti szándéktól eltérő módon: a tavalyi előzetes és az idei évre reálisan prognosztizálható adatok alapján a GDP kétségtelenül 7%-kal bővíthet, csak hogy két év alatt, azaz összességében 2001-ben és 2002-ben. A növekedés átlagos üteme egyébként nem hogy nem szárnyalt, hanem igen szerény mértékben emelkedett. Ha a ciklust két részre osztjuk, a kedvezőbb 1999. és 2000. évekre, valamint a kedvezőtlenebb helyzetű 2001. és 2002. évekre, akkor az első periódusban a gazdasági növekedés átlagos üteme 4,7% volt, azaz éppen annyi, mint az előző ciklus második felének, az 1997. és 1998. évek növekedési átlaga. Ha a két ciklus egészét vetjük egybe a növekedési dinamika szempontjából, akkor a kormányzati kommunikációt határozottan cáfoló arányokat találunk. Az előző ciklusban, tehát az 1995 és 1998 közötti periódusban a GDP éves átlagos növekedése 3,1% volt, míg az ez évi prognózissal, a mai ismeretek alapján reálisnak tekinthető 3,3%-kal kiegészítve az 1999 és 2001 közötti évek – részben előzetes – adatait ebben a ciklusban az átlagos éves növekedési ütemre 4,1% adódik, azaz mindössze 1 százalékponttal magasabb érték, mint az előzőben.

Ha a legutóbbi időszak adatait vizsgáljuk, 2001-ben a GDP változatlan áras becült értéke 13,5%-kal volt nagyobb, mint 1998-ban. 1999-ben 4,2%-os, 2000-ben 5,2%-os volt a növekedés az előző évhez képest. 2001-ben tehát *a magyar gazdaság növekedési pályája megtört, mérséklődni kezdett a növekedés.* 2001 első negyedévében 4,4%-kal, a második negyedévében 4%-kal, a harmadik negyedévében 3,7%-kal, az utolsó negyedévében 3,3%-kal nőtt a GDP.

A GDP növekedése

A növekedési ütem értékelésének másik tényezője a nemzetközi összehasonlítás. Ha a magyar növekedési ütemet a környező országokhoz viszonyítjuk, akkor kétségtelenül változás következett be az elmúlt évben. Amíg 1998-ban a magyar gazdaság fejlődött leggyorsabban a térségben, ezt a pozícióját fokozatosan elvesztette, és ma már nem minősíthető kiemelkedőnek ebben az országcsoportban. A cseh és a szlovén gazdaság kiegyensúlyozottabban fejlődik, mint a miénk. Hasonló kérdés a növekedési ütem aránya az Európai Unió átlagos növekedési dinamikájához képest. Az az állítás, mely szerint a világgazdasági recesszió hatására átmenetileg nem értük el ugyan a 7%-os dinamikát, de még így is az uniós átlag kétszeresét teszi ki a magyar növekedés üteme, részben nem igaz, részben szakszerűtlen is. 1998-ban az Európai Unió gazdasági növekedése átlagosan 2,9%-ot tett ki, míg a magyar GDP 4,9%-kal nőtt. Ugyanezek az adatok 1999-ben az EU-ban 2,6%, nálunk 4,2%; 2000-ben az uniós átlag 3,3%, míg Magyarországon 5,2%. Így jutunk el a tavalyi év előzetes adataihoz, amely az uniós országok átlagában 1,7%, míg nálunk 3,8%. Azaz a kétszeres növekedési ütem nem fordult elő korábban. Ha már a számokkal való bővészkedésről van szó, amely nem áll távol a kormányzattól, akkor inkább azt lehet megállapítani, hogy valójában a $2x = x+2$ típusú egyenlet megoldásáról van szó, amely tehát csak recesszió közeli helyzetben fedti a növekedési ütem különbséget. Egyébként pedig legfeljebb azt lehet megállapítani – és ez valóban nagyon fontos momentum számunkra –, hogy a magyar gazdaság növekedési üteme

mintegy 2 százalékponttal meghaladja az ismert trend alapján az unió átlagos növekedését.

Ez az összefüggés az Európai Unión belül is igaz, a kevésbé fejlett országok bruttó hazai termékének növekedési dinamikája a trendvonalak tanúsága szerint meghaladja az átlagos növekedési ütemet. Görögország például tavaly valamivel gyorsabban fejlődött a becsült adatok alapján, mint Magyarország. Míg az Európai Unióban összességében a GDP 1999 és 2001 között évente átlagosan 2,5%-kal nőtt, addig ugyanebben az időszakban az éves átlagos növekedés Portugáliában 2,8%, Spanyolországban 3,6%, Görögországban pedig 3,9% volt. Ehhez képest az ugyanerre az időszakra számított 4,4%-os magyar növekedési ráta tulajdonképpen megfelel a fejlettségbeli különbségnek is.

A növekedést befolyásoló keresleti tényezők

1994 és 1998 között a gazdasági növekedést meghatározó keresleti tényezők közül döntően az export volt a növekedés húzóereje. A termékexport aránya a GDP-hez viszonyítva 26%-ról 49%-ra, 23 százalékponttal nőtt, az export évi átlagos növekedési üteme 15,9% volt.

Az első két évben, amikor a belföldi kereslet csökkent, illetve stagnált, az export tette lehetővé, hogy a gazdaság teljesítménye ne essen vissza, 1997-ben és 1998-ban pedig jelentős szerepe volt a gazdaság gyorsuló növekedésében. A magyar gazdaság fejlődését a külgazdasági körülmények 1998 közepéig egyértelműen segítették. A kiviteli dinamikus bővülésében a gépexport volt meghatározó.

A jelenlegi ciklusban folytatódott az exportnak a GDP-t meghaladó ütemű, éves átlagban 15,8%-os növekedése. Az export GDP-hez viszonyított aránya, ha az előző négyévinél szerényebb mértékben is, de tovább nőtt, és 2001-ben elérte a 60%-ot. A termék és szolgáltatás export növekedési üteme 1999-ben 13,2%, 2000-ben 22% volt. 2001-ben azonban az export növekedése negyedévről negyedévre fokozatosan csökkent, és az év egészében a termék-export már csak 7,7%-kal volt nagyobb, mint az előző év azonos időszakában.

A gazdaság egyensúlyának stabilizációja után, 1997-ben és 1998-ban, az export mellett a *beruházási tevékenység* is táplálta a növekedést. A beruházási ráta 1994 és 1998 között, 20,1%-ról 23,6%-ra, 3,5 százalékpontot emelkedett. A nemzetgazdaság beruházásainak volumene az 1995. évi mérséklődést követően 1996-tól 1998. III. negyedévéig egyre gyorsuló ütemben emelkedett. *A beruházások 1998-ban 11,4%-kal nőttek az előző évhez képest, ami egyúttal azt is jelentette, hogy az 1994. évi szintet 20%-kal haladták meg.* A nemzetgazdasági beruházások negyedét képviselő feldolgozóipar beruházásainak volumene 1998-ban az 1994. évinek 1,7-szeresét tette ki.

A *beruházások volumene* a múlt évben igen szerény mértékben, ráadásul az éven belül is csökkenő dinamikával bővült. A kilencvenes évek második felében a fenntartható gazdasági növekedést többek között a beruházások bővülése alapozta meg, a felhalmozás dinamikája rendre meghaladta a bruttó hazai termék növekedésének éves ütemét. Ez az arány a tavalyi évben felborult, mivel a beruházások a tavalyelőtti növekedési ütemnek kevesebb mint a felével bővültek. A 2000. évi 7,4%-os beruházás növekedést követően a tavalyi első negyedévben 5,3%-kal, a második negyedévben 3,6%-kal, a harmadikban mindössze 2,9%-kal, míg a negyedik évnegyedben 3,1%-kal nőtt az előző év azonos időszakához képest a beruházások volumene. Így az év egészében a beruházások volumene 3,5%-kal nőtt. Önmagában a növekedés üteme is szerény, hiszen a kilencvenes évek közepétől folyamatosan nőtt a beruházások bővülésének dinamikája, és 1998-ban a beruházások volumene 12,7%-kal haladta meg az előző évit; ugyanakkor a struktúra az, ami igazán okot ad az aggodalomra, mivel a *legfontosabb ágazatokban a beruházások volumene stagnált, vagy egyenesen csökkent, ami előrevetíti az ideai gazdasági növekedés kilátásait*. A feldolgozóiparban a múlt év egészében stagnáltak a beruházások, ezen belül a negyedik negyedévben már 1,2%-os csökkenés következett be. Ugyancsak nem kedvező, hogy a gépberuházások volumene a tavalyi évben nem érte el a tavalyelőtti szintet. 12,3%-kal csökkent a beruházások volumene az energetikai szektorban és a negyedik negyedévre szerény mértékűre, 1,4%-ra csökkent az egyébként tavaly még jól teljesítő építőipar beruházásainak volumene is; igaz ez utóbbi ágazatban az éves beruházási ráta még 4,1%.

Érdeemes megvizsgálni a kormányzati gazdaságpolitika beruházásokat élénkítő szerepét. Attól eltekintve, hogy a kétéves költségvetés még kétszámjegyű beruházási dinamikával számolt, a *gazdaság élénkítésére* szánt csodaszor a *Széchenyi-terv*. A tavalyi statisztikai adatok

TANULMÁNYOK

a kormányzati optimizmust nem támasztják alá, sőt tételesen cáfolják. *Élénkítés helyett a beruházások csökkenő dinamikáját mutatják a számok.* A Széchenyi-terv keretében – úgy tűnik – a mai napig az egyetlen konkrét megvalósult beruházás a Lánchíd. A terv keretében tavaly ténylegesen 5 milliárd forint kifizetés történt; érzékeltetésül az éves beruházások összes értéke 3109 milliárd forintot tett ki. A Gazdasági Minisztérium a terv zászlóshajójának tekinti az idegenforgalom fejlesztését szolgáló beruházásokat. Ehhez képest a tavalyi évben a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás területén a beruházások volumene stagnált, a negyedik negyedévben 1,1%-kal csökkent.

A kormányzatnak az egészségügy szerepét meghatározó politikáját tükrözi, hogy a múlt évben az *egészségügy és a szociális ellátás beruházásainak volumene az előző évihez képest 6,1%-kal csökkent; ráadásul nem először a ciklus folyamán,* mivel 1999-ben ezeknek a beruházásoknak a volumene 12,7%-kal csökkent, ugyancsak az előző évi teljesítéshez képest. Amíg 1998-ban a nemzetgazdasági beruházások 2,4%-a jutott az egészségügyre, addig tavaly már csak 1,8%-a. A tényadatok szerint a kormányzat által kiemelt ágazatként kezelt oktatási beruházások volumene a tavalyelőttihez képest 3,8%-kal nőtt, az ágazat beruházásainak részaránya 1998-hoz képest mindössze 0,1 százalékponttal emelkedett a nemzetgazdasági beruházásokon belül.

A beruházási ráta

A beruházások jelentős tételét képezi a *lakásépítés.* Azonos időszakokat – a kormányváltást követő három évet – összehasonlítva az állapítható meg, hogy *az előző kormányzati ciklusban több lakást építettek, mint a jelenlegiben.* Az 1995–1997-es időszakban 81 105, az 1999–2001-es időszakban pedig 68 870 volt a használatba vett lakások száma. A lakásépítési statisztika adatai szerint a tavalyi évben 28 000 lakás készült el, 30%-kal több, mint a megelőző évben. A 2001-ben kiadott

építési engedélyek száma 47 900, ami 7,1%-kal meghaladja az előző évben kiadott engedélyek számát. Az építési engedélyek számának növekedése nem éri el az előző évit, mivel a 2000. évben 44 700 engedélyt adtak ki, 46,2%-kal többet, mint a megelőző évben. A lakásépítés tavalyi jelentős növekedése tehát bizonyos értelemben ellensúlyozza az előző években végbement kedvezőtlen folyamatokat. A tavaly kiadott használatbavételi engedélyek száma megközelíti az 1996. évi és 1997. évi új lakásszámot, ezekben az években ugyanis rendre 28 300, illetve 28 100 lakás épült. A lakásépítések legutóbbi két évben megfigyelt regionális elhelyezkedése – úgy tűnik – tükrözi az országban az utóbbi években újra növekvő területi különbségeket. A Közép-dunántúli és a Nyugat-dunántúli régióban 42,9%-kal, illetve 42,6%-kal, A Közép-magyarországi régióban 30,4%-kal épült több lakás, mint a megelőző évben, ugyanakkor a többi régióban ennél lényegesen szerényebb volt az építkezések dinamikája, sőt Csongrád és Tolna megyében kevesebb lakás épült, mint 2000-ben.

Lakásépítés

A háztartások fogyasztását tekintve az 1995–1998-as időszakra a stabilizációs program fogyasztást csökkentő hatása nyomta rá a bélyegét. A háztartások fogyasztásának növekedése csak 1998-ban érte el a GDP növekedésének a mértékét.

A jelenlegi kormányzati ciklusban általában az volt jellemző, hogy a háztartások fogyasztásának emelkedése közel esett a GDP növekedésének mértékéhez, kivéve a 2000. évet, amikor a GDP 5,2%-os növekedésével szemben a háztartások fogyasztása csak 3,3%-kal nőtt. Ezt ellensúlyozta a tavalyi év, amikor a 3,8%-os GDP növekedéssel szemben a háztartások fogyasztása közel 5%-kal bővült.

A gazdasági növekedés termelési oldala

Az export által támasztott keresletnek a termelési oldalon csak a világpiacon is versenyképes ágazatok tudtak megfelelni. Ez a főbb nemzetgazdasági ágak termelésének eltérő irányú és nagyságú változásában nyilvánult meg. Dinamikusan fejlődött a feldolgozóipar, ugyanakkor jelentősen visszaesett a mezőgazdaság termelése, és a szolgáltatási ágazatok is az átlagosnál kisebb ütemben nőttek.

Az ipar részesedése a GDP termelésében az 1994. évi 25%-os arányról 1998-ra közel 29%-ra nőtt, miközben a termelés ágazati struktúrájában jelentős változások mentek végbe.

Meghatározó volt a feldolgozóipar éves átlagban közel 10%-os növekedése, ezen belül a gépipar termelése megháromszorozódott, aránya az ipari termelésen belül az 1994. évi 15%-ról 35%-ra emelkedett. A gépipari termelés bővülését a zömmel külföldi tőkével létrehozott, új, exportra termelő kapacitások kiépítése, fejlesztése alapozta meg a közúti-jármű- és alkatrészipar, a számítógépgyártás, valamint a híradástechnikai ipar területén, ami egyben a gépipar belső struktúrájának lényeges korszerűsödését is eredményezte. Az említett szakterületek termelése és exportja négy év alatt öt-hatszorosára emelkedett, 1994-hez képest 1998-ra az ipar exportja csaknem két és félszeresre nőtt, aránya az összes értékesítésen belül az 1994. évi 25%-ról 45%-ra nőtt.

Az ipari termelésben és exportban jelentőssé vált a nagyvállalkozások súlya. Ezen a körön belül a külföldi érdekeltségű vállalkozások jelentik a legdinamikusabb vállalati csoportot. Az ide települt külföldi tőke 54%-a az iparban, ezen belül 38%-a a feldolgozóiparban található.

A jelenlegi kormányzati ciklus első éveiben az ipar térnyerése folytatódott, 1999-ben 10,4%-kal, 2000-ben 18,3%-kal nőtt a termelés. 2001-ben azonban, a világgazdasági környezet megváltozásával, az exportkereslet lenyhulásával párhuzamosan, az ipari növekedés üteme is folyamatosan lassult. Az első negyedévben az előző év azonos időszakához képest 10,2%-kal, a második negyedévben 6,8%-kal még nőtt, a harmadik negyedévben azonban már 0,8%-kal csökkent, a negyedik negyedévben pedig mindössze 1%-kal nőtt az ipari termelés. Az év egészét tekintve az ipari termelés növekedése 4,1%-os volt.

Az ipar legjelentősebb ágazatai, a villamosgép- és műszeripar, a járműgyártás, az élelmiszeripar közül a két gépipari ágazat egészen az utolsó hónapokig a növekedési sorrendben is az első helyen állt. 2001 decemberében azonban a járműgyártás termelése már 21%-kal csökkent, a villamosgép- és műszeriparé pedig csak 0,8%-kal nőtt az előző év decemberéhez képest. A konjunktúra erős éveiben is csak szerény növekedést mutató élelmiszeripar termelése pedig 2001-ben lényegében az előző évi szinten maradt.

Az ipari termelés trendvonalának megtörésében a nagyvállalatok teljesítmény-csökkenése volt a meghatározó. A 300 fős és annál na-

gyobb ipari vállalatok termelése 2001 második felében 3,2%-kal csökkent.

Az építőipar termelési volumene, összhangban a fizetőképes kereslet változásával, 1995-ben mintegy 18%-kal csökkent, majd a visszaesést a következő időszakban egyre gyorsuló termelésbővülés követte. Jelentősek voltak a feldolgozóipari beruházások, a költségvetés és az önkormányzatok megrendelése, valamint a távközlési infrastruktúra és a kereskedelmi beruházásokkal kapcsolatos megrendelések.

2001-ben ismét megélné a építési piac, és 9,9%-kal emelkedett az építőipari termelés az előző évhez képest. Ezen belül az épületek kivitelezése – a kereskedelmi létesítmények és a lakások építési piacának élénkülésével párhuzamosan – összehasonlítható áron számolva 24,3%-kal nőtt, az építményeké viszont – a kormányzati hirdások szerint nagyszabású autópálya-program ellenére – 7,5%-kal csökkent.

A mezőgazdaságnak a nemzetgazdaságon belüli súlya folyamatosan csökkent. A gazdasági ágak összes hozzáadott értékéből a mezőgazdaság 1994-ben 6,7%-kal, 1998-ban 5,5%-kal, 2000-ben csupán 4,1%-kal részesedett. Az ország exportjának 1994-ben 20,6%-át, 1998-ban 10,5%-át, 2000-ben mindössze 6,9%-át adta.

Az agrárium eszközeinek és forrásainak csökkenése a jelenlegi kormányzati ciklusban felgyorsult.

A mezőgazdasági támogatások összege a GDP százalékában 1994-ben 1,7%, 1998-ban 1,1%, 2000-ben 1% volt. A mezőgazdasági beruházások volumene az előző ciklusban 57%-kal nőtt, a jelenlegiben viszont 7%-kal csökkent. A mezőgazdasági terület nagysága 1994 és 1998 között még 70 ezer hektárral nőtt, 1998 és 2000 között pedig 340 ezer hektárral csökkent. A szarvasmarha és sertés állomány csökkenése is jóval nagyobb mértékű volt, mint az előző ciklusban.

A szolgáltatási szektor teljesítménye mindkét ciklusban az átlagosnál szerényebb mértékben bővült. A szolgáltatási szektoron belül a szállítási ágazatba tartozó vállalkozások áruszállítási teljesítménye (árutonnanakilométer alapján) az 1995–1998-as periódusban éves átlagban 3,8%-kal nőtt, a jelenlegi ciklusban viszont évről évre csökkent. 1999-ben 3%-kal, 2000-ben 1%-kal kisebb volt az egy évvel korábbinál. A 2001. évi teljesítmény a belföldi szállításban 5%-kal csökkent, a nemzetközi forgalomban az előző évi szinten maradt.

A turizmus is szerényebb teljesítményt nyújtott ebben a kormányzati ciklusban. A belföldi és a külföldi vendégforgalom együttesen – a vendégéjszakák száma alapján – 1998-ban 13%-kal haladta meg az 1994. évi, 2001-ben viszont csak 8,2%-kal volt magasabb, mint 1998-ban.

A gazdaság egyensúlyi helyzete

Külkereskedelmi egyenleg

A külkereskedelmi mérleg hiánya az 1994. évi 3,9 milliárd dollárról 1998-ban 2,7 milliárd dollárra csökkent, a passzívum exporthoz viszonyított aránya mindössze 11,7% volt az 1994. évi 36%-kal szemben.

A jelenlegi kormányzati ciklusban a külkereskedelmi áruforgalom passzívuma 2000-ig folyamatosan évről évre nőtt, és elérte a 4 milliárd dollárt. A hiány exporthoz viszonyított aránya 14,1%-ra nőtt.

A külkereskedelmi egyenleg rohamos romlását az okozta, hogy az import növekedése, a mennyiségi folyamatoktól eltérően, folyó áron mérve, meghaladta az export növekedését. Az olajár-robbanás miatt az energiahordozók behozatali többlete 1999-ről 2000-re a duplájára nőtt, ugyanakkor a hagyományos ellentétel, az élelmiszerek forgalmában az aktívumunk – dollárban számítva – csökkent.

2001-ben 5%-kal növekvő import és 8,6%-kal növekvő export mellett a negatív egyenleg 3184 millió dollár volt, kisebb, mint az előző év azonos időszakában. A passzívumnak az exporthoz viszonyított aránya is visszaesett 10,4%-ra. A csökkenés mögött elsősorban mennyiségi folyamatok álltak, de hozzájárult a cserearányok javulása is. A behozatal átlagos egységérték-indexe közel egy százalékponttal alacsonyabb volt, mint a kivitelé. E javulás ára a csökkenő ipari beruházás és a következő hónapokban várhatóan visszaeső export.

A külkereskedelmi passzívum az export százalékában

Fizetési mérleg, adósságállomány

Az előző kormányzati ciklus négyéves időszakában az ország külső pénzügyi egyensúlya évről évre javult. A folyó fizetési mérleg hiánya 1998-ban 2 milliárd euró volt, az 1994 évi 3,3 milliárd eurós deficittel szemben.

A stabilizációs program eredményeként már 1995-ben az előző évinél mintegy 40%-kal kisebb hiány alakult ki, és a deficit mérséklődése 1996-ban és 1997-ben folytatódott. 1998 utolsó negyedében ez a folyamat megállt, három hónap alatt több mint 815 millió euró deficit keletkezett. Ebben külső és belső tényezők egyaránt szerepet játszottak. A gyengülő külső konjunktúra következtében a külkereskedelmi áruforgalom és a szolgáltatások egyenlege egyaránt romlott. Emelkedett az országból kiáramló tőkejövedelem összege is. A belső tényezők közül ki kell emelni a belföldi kereslet élénkülését, ami az import oldaláról járult hozzá a külkereskedelmi hiány növekedéséhez.

A pénzügyi mérleg (a finanszírozás) is kedvezően alakult az előző kormányzati ciklusban. A magyarországi közvetlen tőkebefektetések összege az 1994. évi 1 milliárd euróról 1995-ben a kiemelkedően nagy összegű privatizációs bevételek hatására 3,5 milliárd euróra emelkedett, majd az ezt követő években 2 milliárd euró körüli összeget tett ki.

1999-ben a folyó fizetési mérleg hiánya az előző évivel azonos nagyságú, 2 milliárd euró lett. 2000-ben a hiány, elsősorban a szolgáltatások növekvő aktívumának köszönhetően, 1434 millió euróra csökkent, és ez a csökkenő tendencia 2001-ben is folytatódott. A folyó fizetési mérleg hiánya 2001-ben 1248 millió euró volt, 186 millió euróval kevesebb az előző évi hiánynál. A javulás részben a szolgáltatásoknak, ezen belül különösen az idegenforgalomnak, valamint az importdinamika visszaesésének köszönhető. Megemlítendő, hogy az MNB számbavételi módszere itt mutatja ki a lakosság valutabeváltását is, amely az euró bevezetésével összefüggésben feltehetően meghaladja a szokásos mértéket, így az adat némileg torzít.

Az előző kormányzati ciklusban, az összehangolt fiskális és monetáris politika eredményeként, 1998 végére sikerült a *bruttó adósságállománynak* a GDP-hez viszonyított arányát az 1994. évi 66,5%-ról 55,8%-ra mérsékelni.

Az ország nettó adósságállománya a GDP százalékában

A jelenlegi ciklusban ellentétes folyamat játszódott le, a nettó adósságállomány minden évben emelkedett. 1999-ben 5,7 milliárd euróval, 2000-ben, a folyó fizetési mérleg hiányának csökkenése ellenére, 4 milliárd euróval nőtt az ország külföldi adóssága. 2000-ben a közvetlen tőkebefektetések és a tulajdonviszonyt megtestesítő portfólió befektetések együttes összege (a nem adóssággeneráló finanszírozás) jelentősen visszaesett, mindössze 173 millió euró volt. 2001-ben a nettó adósságállomány tovább nőtt, az év végén 37,8 milliárd euró volt, 4,8 milliárd euróval több az egy évvel korábbinál. A nettó adósságállomány ugyanekkor 11,8 milliárd eurót tett ki, 300 millió euróval kevesebbet, mint egy évvel azelőtt.

Az államháztartási mérleg

Az előző ciklusban az államháztartás hiánya a GDP-hez mérve az 1994. évi 8,4%-ról 1998-ra 6,3%-ra csökkent. Az államháztartás konszolidált bevételeinek aránya a GDP-hez képest az 1994. évi 52,2%-ról folyamatosan mérséklődött, 1998 végén a jövedelemcentralizáció mértéke 40% volt. A konszolidált kiadások aránya ugyanezen időszakban a GDP 60,6%-áról annak 47%-ára csökkent. Így az államháztartás újraelosztó szerepe kisebb lett.

Ezzel szemben – a kormányzati állításokkal ellentétben – *a jelenlegi ciklusban nőtt az állam jövedelem-újraelosztó szerepe.* 2000-ben az államháztartás bevételeinek a GDP-hez viszonyított aránya 1998-hoz képest 3 százalékponttal, 43%-ra emelkedett. Az államháztartás gazdálkodását tükröző mérleg egyenlege 1999-ben 392,3 milliárd forint, 2000-ben 442,2 milliárd forint hiányt mutatott. 2000-ben az éves hiány egyne-

gyede december végén keletkezett, amikor a kormány a költségvetési törvény megsértésével és az államháztartási törvény rendelkezéseivel ellentétesen mintegy 100 milliárd forintot külön számlára helyezett, és gyakorlatilag átvitte 2001-re, többek között az ÁPV Rt. tartalékainak feltöltésére és az MFB Rt. tőkejuttatására fordította.

Az államháztartás statisztikai adatainak módszertani háttere nem felel meg a nemzetközi szabványoknak. Az utóbbi három évben a kiadások évek közötti átcsúsztatása (pl. az állami pénzalapok pénzmaradványáé), a nem az adott év gazdálkodásához kapcsolódó bevételek szerepeltetése (pl. a társadalombiztosítás vagyoneértékesítése: 57 milliárd forint, a hírközlési koncessziós díjbevétel: 37 milliárd forint) miatt a költségvetési hiány időbeli összehasonlíthatósága is kérdéses. Becslések szerint *a valódi hiány 2001-ben meghaladta a GDP 5%-át*, amely önmagában is igen kedvezőtlen, de különösen a romló tendencia ad okot az aggodalomra.

Áralakulás

A gazdaság 1996. évi stabilizációja után, összehangolt monetáris és fiskális politika mellett, adott volt a lehetőség arra, hogy a kormány az infláció mérséklését célozza meg. Az előző ciklusban ez a fontos gazdaságpolitikai célkitűzés sikeresen teljesült, és az éves fogyasztói áremelkedés az 1995. évi 28,3%-ról 1998-ig fokozatosan 14,3%-ra mérséklődött, mértéke évről évre 4-5 százalékponttal kisebb lett.

A fogyasztói árak változása az előző évhez képest

1999 júliusában az áremelkedés ütemének mérséklődése megtorpant, és a 12 havi árváltozást mérő indexszámok az év második felében enyhe felfelé irányuló hullámzást mutattak. Az okok közül ki-

emelendő a világpiacon olajárak emelkedésének hatása, illetve a feldolgozatlan élelmiszerek ártrendjének előző évvel ellentétes irányú mozgása. 2000-ben már egyre jelentősebb szerepet játszottak az árindex emelkedésében a belső tényezők, így az inflációs várakozások, amelyek arra vezethetők vissza, hogy a kormányzat évről évre tudatosan alultervezte az inflációt. A várakozások negatív hatása jól tükröződött a versenyszektor béreinek a dinamikájában, és jól tetten érhető a szolgáltatások áralakulásában.

2001 első félévében sem csökkent az infláció mértéke. Júniusban a 12 havi áremelkedés 10,5% volt, magasabb, mint 2000 decemberében. Júliustól azonban egy új dezinflációs folyamat vette kezdetét, és 2001 végére a 12 havi áremelkedés mértéke 6,8%-ra csökkent. Az infláció mérséklődését az olajárak csökkenése, a forint árfolyamának az erősödése és a mezőgazdasági termények (gabona, gyümölcsök) árcsökkenése eredményezte. Az év egészét tekintve az áremelkedés mértéke még így is 9,2% volt.

A külföldi tulajdonú vállalkozások számára az üzleti környezet kiszámíthatatlanná vált. A néhány nagy tőzsdei céget alapvetően érintő kormányzati döntések, a külföldi befektetésekkel szembeni hangulat erősödése, az ár- és bérfolyamatokra vonatkozó kormányzati előrejelzések hiteltelensége ebben lényeges szerepet játszott. A megrendült bizalom jó fokmérője a befektetők kivonulása a hazai értéktőzsdéről, ahol nem csupán a részvények árfolyama csökkent, de a tőzsdei forgalom is a korábbi töredékére esett vissza.

Átlagos napi forgalom a Budapesti Értéktőzsde azonnali piacán

Év	Napi forgalom milliárd Ft
1998	55,8
1999	64,0
2000	33,9
2001. II. negyedév	12,2

Foglalkoztatás, keresetek, jövedelmek

A munkaügyi kérdések vizsgálata előtt érdemes kitérni arra, hogy a rendszerváltást követő első két kormányzati ciklusban a kormányok a felgyülemlett problémákat áldozatokkal járó reformlépésekkel igyekeztek orvosolni. A harmadik ciklus kormánya a szükségessé váló reformokat elmulasztotta. Ehelyett az előző kormány sikeres gazdaságpolitikájának eredményeként beindult növekedési konjunktúrát meglóvágolva, annak eredményeit kisajátítva megkezdte a kiszámíthatóság, a jogbiztonság, a demokratikus versenyszabályok épületeinek lerombolását. Lépéseinek hatása kiterjed az egész vállalati szférára, de különösen a védekezésre kevésbé képes kis- és középvállalati

körre. Ilyen kormányzati lépések példászerűen: az áfa-visszaigénylés szigorítása (az igénylés időtartamának megnyújtása); a minimálbér 80 százalékos emelésének kikényszerítése világgazdasági dekonjunktúra idején; törvényekkel ellentétes beavatkozás az árképzésbe; a forint rosszul időzített felértékelése, amely éppen az exportra dolgozó kisvállalkozások jövedelmezőségét érintette különösen hátrányosan; az élőmunkát terhelő elvonások beígért csökkenésének az elmaradása; a tőkepiac megingatása; a versenytörvények semmibe vétele stb. Ehhez járultak a megfélemlítés, a fenyegetések eszközei, pl. annak kilátásba helyezése, hogy a mobil-telefonbeszélgetésekből „kiszűrjük” a magánbeszélgetéseket stb.

Elkezdődött a jogbiztonság világából egy másik világba – a Balkán irányába – való sodródásunk. Mindez – a világgazdasági dekonjunktúra hatásaival együtt – közvetve, áttételesen rányomja a bélyegét a munkaügyi és a jövedelmi viszonyokra is.

Foglalkoztatottság

A rendszerváltást követő válság érthetően a foglalkoztatottság visszaesésével és a munkanélküliség igen magas arányával járt: a nyilvántartott munkanélküliek száma 1994-ben meghaladta a 600 ezer főt.

Az 1995. évben végrehajtott stabilizációs intézkedések hatására megindult kiegyensúlyozott gazdasági növekedés nyomán, az 1996. évi mélypont után, megkezdődött a foglalkoztatottak számának 2001. évig tartó lassú bővülése, a munkanélküliségi ráta mérséklődése. Az aktivitási ráta (a gazdaságilag aktívak aránya a teljes 15–74 éves népességhez viszonyítva) is javulni kezdett.

A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitásának néhány mutatója

Év	Foglalkoztatottak száma előző év = 100	Aktivitási ráta	Munkanélküliségi ráta százalék
1996	99,2	51,8	9,9
1997	100,0	51,2	8,7
1998	101,4	51,7	7,8
1999	103,1	53,1	7,0
2000	101,0	53,5	6,4
2001	100,2	53,3	5,7

A foglalkoztatottak számának bővülése a gazdasági növekedés természetes következménye. Nagy szerepük volt az évtized közepén beindult feldolgozóipari fejlesztéseknek, zöldmezős beruházásoknak, a szolgáltatási szektor dinamikus bővülésének stb. 2001 utolsó negyedévében a lassuló növekedés is leállt, és csökkenésbe váltott át.

TANULMÁNYOK

A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitásának néhány mutatója

A foglalkoztatottak számának alakulása negyedévenként, 2001

Előző év azonos negyedév = 100

I. negyedév	101,4
II. negyedév	100,6
III. negyedév	100,3
IV. negyedév	98,8

A tavalyi évben 79 ezerrel csökkent a foglalkoztatottak száma, ugyanis ennyivel kevesebb foglalkoztatottat regisztrált 2001 decemberében a statisztika, mint az előző év utolsó hónapjában. Az alkalmazásban álló teljes munkaidős foglalkoztatottak száma már 2001. második félévében sem érte el 2000. évi szintet. A szemmel látható tendenciaváltozás részben a gazdasági növekedés lelassulásának tulajdonítható, de nem kis szerepe volt a minimálbér átgondolatlan emelésének is. Ez utóbbi főleg a költségekre különösen érzékeny kis- és középvállalkozásoknak okozott nehézségeket. A múlt éven belül a munkaügyi folyamatok fokozatosan változtak. A versenyszférában csökkenni kezdett a teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma, miközben egyre többen dolgoznak – legalább is hivatalosan – részmunkaidőben. Ez a tendencia nyilvánvaló következménye a 2001. januárban bevezetett minimálbérnek. Azaz a kormányzati kommunikáció, amely a kedvezőtlen hatásokat tagadta, részben idő előtti volt, részben nem valós adatokon alapult. Ez a helyzet azért is figyelemre méltó, mert a 2002 januárjától érvényes 50 ezer forintos minimálbér ezeket a kedvezőtlen tendenciákat

szükségszerűen hatványozottan maga után vonja, természetesen nem azonnal, hanem bizonyos idő elteltével.

A gazdasági aktivitás, amelynek szintjét az aktivitási ráta fejezi ki, 1998-tól 2000 végéig nőtt, azóta ez a mutató is érzékelhetően csökkent, a 2000. decemberi 54,1%-ról tavaly decemberre 52,8%-ra, pedig ez az arányszám európai összehasonlításban rendkívül alacsony. Az Európai Unió tagországainak többségében az aktivitási ráta eléri vagy megközelíti a 60 százalékot. Nálunk egyebek között az ún. passzív munkanélküliek viszonylag nagy száma – mintegy 100 ezer fő – rontja az aktivitási arányt. Becslések szerint kb. 300 ezer fővel kellene bővülnie a foglalkoztatottak számának ahhoz, hogy a gazdasági aktivitásban felzárkózzunk az Európai Unióhoz.

A munkanélküliek száma a konjunktúra hatására gyors ütemben csökkent: 1996-ban arányuk a gazdaságilag aktívak körében megközelítette a 10 százalékot; ez az arány mára 6 százalék alá süllyedt. Ez kedvezőbb, mint az Európai Unió átlaga. Ugyanakkor a munkaügyi statisztika adatai szerint a munkaerőpiacról távol maradó megfelelő korú népesség körében 2001 szeptemberében volt 648 ezer olyan személy, aki nem tanuló, nem nyugdíjas és nem vett igénybe gyermeknevelési ellátást sem, azaz más okból nem szerepelt a foglalkoztatottak és munkanélkülieket tartalmazó munkaerőpiac regisztrált szereplői között, és értelemszerűen nem fizetett társadalombiztosítási járulékot sem.

A legfrissebb adatok szerint 2001. november és 2002. január közötti három hónapos periódusban a munkanélküliségi ráta 5,6% volt, amely nemzetközi összehasonlításban is igen kedvező, és 0,3%-kal kisebb az egy évvel korábbi hasonló periódus átlagánál; igaz, a szeptember–novemberi időszakhoz képest a ráta minimális mértékben, 0,1%-kal nőtt. A látszólagos ellentmondás tehát a foglalkoztatottak számának és a munkanélküliségi rátának az egyidejű csökkenése demográfiai okokra és a magyar munkaerőpiac elmúlt évtizedben kialakult sajátosságaira vezethető vissza. Az egyik kérdés a munkanélküliségi ráta értelmezése. Az adatok forrása a KSH havi rendszerességgel végzett, mintegy 32 ezer háztartásra kiterjedő mintavételes adatfelvétele, ahol munkanélkülinek a – nemzetközi ajánlásnak megfelelően – azokat a válaszadókat tekintik, akik az adott héten nem rendelkeztek munkával, ugyanakkor aktívan kerestek munkát és adott helyzetben két héten belül munkába is tudnának állni. Ez a definíció ugyanakkor leszűkíti a munkanélküliek körét, mert a jelentős regionális különbségek mellett sok településen a munkával nem rendelkezők reménytelennek érzik, hogy adott körülmények között munkát találjanak, így nem tartoznak statisztikailag ebbe a körbe. Bizonyos értelemben ezt támasztják alá a tavalyi népszámlálás nemrég nyilvánosságra hozott adatai is. A 2001. február elsejei állapotra vonatkozó teljes körű adatfelvétel szerint a munkanélküliségi ráta országosan 10,2%, amely mindenképpen pontosabb, mint a mintavételes eljárással készített statisztika. A népszámlálás ugyanazokat az igen jelentős területi különbségeket mutatja, mint a folyamatos felmérés adatai. Ezek sze-

rint az Észak-magyarországi régióban a munkanélküliségi arány 16,4%, az Észak-alföldiben 16,3%, de a Dél-dunántúliban is 11,5%. A megyék között *Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a munkanélküliségi ráta 19,6%, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 19,1%, Hajdú-Bihar megyében 15,3%, Jász-Nagykun-Szolnok megyében 14,2%, Nógrádban 13,7%, Békésben 13,1%, de még Somogy megyében is 12,2%.*

A másik tényező, amely a munkanélküliségi rátát befolyásolja az, hogy kik kerülnek ki a gazdaságilag aktív népesség köréből. Az elmúlt évtizedben a középkorúak számára a menekülés egyik útja az inaktívvá válás idő előtti nyugdíjazással vagy a rokkanttá nyilvánítással. Már a 2000. évben látszott a folyamat erősödése, mert ebben az évben 13%-kal többen kerültek rokkant nyugdíjba, mint a megelőző évben, és a tavalyi évben további 3,2%-kal nőtt az új rokkantsági nyugdíj megállapítások száma. A rokkantsági nyugdíj természetesen a lakosság kritikus egészségi állapotát tükröző probléma, amely a hátrányos helyzetű rétegeket különösen sújtja. De adatok arra is rámutatnak, hogy a rokkantsági állományba helyezés a munkaerő-piacról történő menekülés útja is. Ezt támasztják alá azok az adatok, melyek szerint a tavalyi évben országosan az új nyugdíj-megállapítások pontosan egyharmada volt rokkantsági nyugdíj, míg Észak-Magyarországon 56,1%-a, Dél-Alföldön 57,9%-a, az Észak-alföldi régióban pedig 56,9%-a. Ha a megyék adatait nézzük, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az összes új nyugdíj-megállapítás 62,6%-a, tehát csaknem kétharmada rokkantsági nyugdíj volt. Ezek a magas arányok túlmutatnak a kétségtelenül súlyos és láthatóan nem javuló népegészségügyi problémákon, és a nehezedő munkaerő-piaci helyzetre, a munkanélküli járadék folyósítási időtartamának problémájára, összességében a cinikus kormányzati magatartás következményeire utalnak.

A munkanélküliek helyzetének alakulására az is rányomja a bélyegét, hogy a jelenlegi kormányzati ciklusban nem alakult ki a jövedelempótlás időtálló és kiszámítható rendszere sem. Tíz évvel ezelőtt pl. a munkanélküliek kétharmada kapott járadékot, 2000-re ez az arány egyharmadra zuhant. Mára a foglalkoztatáspolitikai szervezete és forrásai annyira szétaprózódtak, hogy követhetetlen: mennyi forrás jut munkaerő-piaci eszközökre. Csak annyi biztos, hogy 2001-ben érzékelhetően csökkent a járadékosok és segélyezettek száma, 2001. negyedik negyedévében már nem érte el a munkanélküliek 45%-át sem, míg az ellátásban nem részesülő munkanélküliek száma gyarapodott.

Keresetek, jövedelmek

Az előző kormányzati ciklus elején elkerülhetlenné vált gazdaságpolitikai fordulat a társadalomtól áldozatokat követelt, de eredményei meglepően gyorsan jelentkeztek; már 1997-ben érzékelhető volt a gazdasági konjunktúra, sikerült növekedési pályára állítani a gazdaságot úgy, hogy közben az egyensúly is javult.

A fordulat következményeként átmenetileg romlottak az életszínvonal alakulását kifejező mutatók, de a reálkeresetek már 1997-ben, a lakosság fogyasztása reálértékben pedig 1998-ban dinamikus növekedésnek indult. A jelenlegi kormányzati ciklusban a gazdasági növekedés tovább folytatódott, de a keresetek, a jövedelmek és a fogyasztás reálértékének bővülése lelassult. Kivételt képez a 2001. év, amikor a kormányzat a választásokra gondolva „osztogatni” kezdett.

Az életszínvonalra jellemző fontosabb mutatók

Év	GDP termelése	Háztartások fogyasztása	Reálkereset	Reáljövedelem	Előző év = 100 Reál-fogyasztás
1994	102,9	99,8	107,2	102,7	100,1
1995	101,5	92,9	87,8	94,7	93,2
1996	101,3	96,6	95,0	99,5	96,9
1997	104,6	101,7	104,9	101,1	102,1
1998	104,9	104,9	103,6	103,8	105,3
1999	104,2	104,6	102,5	101,1	105,1
2000	105,2	103,3	101,5	102,0*	104,6*
2001	103,8	104,5	106,4

* Számított, részben becült adat.

Az adatok egyik jellegzetessége a reálkeresetek (az alkalmazásban állók legfőbb jövedelmi forrása) növekedési ütemének 1998-tól kezdődő, 2000-ig tartó monoton csökkenése; 2000-ben a növekedés alig közelítette meg az érzékelhetőség küszöbét. Közben a társadalom mélyebb rétegeiben jelentős folyamatok zajlanak le: *a keresetek és a jövedelmek további, erőteljes differenciálódása.*

A differenciálódásnak több metszete is van: a fizikai és szellemi foglalkozásúak, a férfiak és nők, különböző foglalkozási ágak, a gazdaságilag aktívak és a nyugdíjasok stb. A folyamatok alakulásában jelentős szerepet játszik *a kormányzat torz adó- és jövedelempolitikája: az egyébként is jómódú rétegek támogatása, s a kevésbé tehetősek további elszegényedése.*

Ez a keresetek differenciálódásában is jól nyomon követhető.

Néhány kereseti arányszám

Megnevezés	Havi nettó átlagkereset a nemzetgazdasági átlag százalékában	
	1995	2000
Fizikai foglalkozású férfi	88,1	81,9
Fizikai foglalkozású nő	67,3	64,1
Szellemi foglalkozású férfi	158,3	170,9
Szellemi foglalkozású nő	107,7	110,4
Nemzetgazdasági átlag	100,0	100,0
Nemzetgazdasági átlag, Ft/hó	26 637	55 650

TANULMÁNYOK

Mint látható, az eleve rosszabb kereseti helyzetű rétegek pozíciója tovább romlott. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kormányzat lehetőségei a kereseti arányok befolyásolására korlátozottak, a munkaerőpiaci mozgások és tényezők szerepe az erősebb. Nézzünk ezért olyan területet, ahol a kormányzaté a döntő szó: nézzük meg a költségvetési szférát.

A költségvetésből gazdálkodó intézmények körében érthetően nem a fizikai-szellemi arányok a kérdésesek, hanem az ágazati arányok, különös tekintettel az egyre jobban kieleveződő kereseti viszonyokra az oktatás és az egészségügy, valamint a többi ágazat között. Ebben a körben a szellemi foglalkozásúak keresetének alakulására fordítjuk a figyelmünket, elsősorban a keresetek reálértékének változására.

A szellemi foglalkozásúak nettó havi keresetének alakulása

Ágazat	Nettó kereset, Ft 1998	Nettó kereset, Ft 2001	Nominálérték változás, 1998 = 100	Reálérték
Szellemi foglalkozású összesen	58 536	85 867	146,7	111,2
Ebből: közigazgatás, társadalombiztosítás	61 121	96 575	158,0	119,8
oktatás	43 964	66 332	150,9	114,4
egészségügy, szociális ellátás	41 483	58 042	139,9	106,7
humán-egészségügy	42 788	61 293	143,2	108,6

Megjegyzés: a fogyasztói árindex 2001/1998: 131,9

Ha ennél is hosszabb időszakot vizsgálunk, a reálérték-változás szerint az egészségügyben hat év alatt alig javultak a keresetek, és az oktatásban is lényegesen elmaradtak az átlagostól.

Ilyenformán a rendszerváltás vesztesei közé felsorakozott a pedagógus- és az orvostársadalom is. Az egészségügyben például a szellemi foglalkozásúak nettó keresete 1995-ben a szellemiek nemzetgazdasági átlagának 82 százalékát tette ki, 2001-ben pedig 68 százalékát: a változás zuhanásszerű.

Itt nem arról van szó, hogy valamilyen spontán folyamatot a kormányzat nem volt képes kedvező irányban befolyásolni. Inkább arról, hogy *a kormánynak nincs távolatos társadalompolitikája, hiányzik a készség és a képesség az oktatásban és az egészségügyben felgyülemlett súlyos problémák megoldására.*

Az 1995-ben megkezdett stabilizációs folyamat oltárán ismeretesen a nyugdíjasok is súlyos áldozatokat hoztak. Egyetlen évben (1996-ban) a nyugdíjak reálértéke kb. 10 százalékkal csökkent. Az előző ciklus utolsó évében, 1998-ban kezdődött meg a nyugdíjak reálértékének a visszapótlása.

A nyugdíjasokra vonatkozó fontosabb adatok

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001. január
Nyugdíjasok száma, ezer	3027	3082	3123	3157	3141	3103	3116
Átlag nyugdíj, Ft/fő/hó	16 030	18 113	21 473	26 105	29 639	32 986	35 405
Átlagnyugdíj/átlagkereset, %	61,9	59,3	56,3	57,8	59,2	59,1	..
Átlag nyugdíj nominálértéke, előző év = 100	114,7	113,0	118,6	121,6	113,4	111,3	113,6
Átlag nyugdíj reálértéke, előző év = 100	97,4	89,5	100,3	106,4	103,2	101,3	103,2
Összes nyugdíj/GDP, %	10,4	9,7	9,4	9,8	9,8	9,5	..

A táblázat szerint 1998-ban az előző évhez képest az átlagnyugdíj 4600 Ft-tal, nominálisan 21,6 százalékkal, reálértékben 6,4 százalékkal növekedett. Ebben az évben javult a nyugdíjatlagnak az átlagkereset-hez, a kifizetett összes nyugdíjnak a GDP-hez viszonyított aránya is. Ez a folyamat (a nyugdíjak növekedése) 1999-ben lelassult, 2000-ben pedig minimálisra zsugorodott; ebben az évben a nyugdíjasok relatív pozíciója (az átlagkeresethez és a GDP-hez viszonyított arány) romlott. Csak 2001-ben, a választások közeledtével igyekezett a kormányzat „korrekt” lenni.

Érdekes még egy metszetben kitérni a nyugdíjasok helyzetére. A statisztikai adatok szerint az átlagos inflációval számolva tavaly 6%-kal nőtt a nyugdíjak reálértéke; a korábbi hivatalos adatok ezt a közlést támasztották alá; ugyanakkor figyelembe kell venni a nyugdíjasok fogyasztásának szerkezetét, amely jelentősen eltér a többi rétegtől. Amíg a háztartások átlagos fogyasztásában az élelmiszerek részaránya ma már nem éri el az egynegyedét, addig a nyugdíjasok fogyasztásában ez a cikkcsoport egyharmadot képvisel. A háztartási energia az átlagos családi fogyasztásban 8,5%-ot, a nyugdíjasokéban 13%-nál is többet tesz ki. S a legnagyobb különbség érthetően a gyógyszerek fogyasztásában van: a nyugdíjasok összes kiadásán belül a gyógyszerek aránya több mint kétszerese az összes háztartás hasonló célú kiadásainak; az átlagos gyógyszerfogyasztás nem éri el a háztartások vásárlásainak 2%-át, míg a nyugdíjasok erre a célra az összes vásárlásukból több mint 4%-ot fordítanak. Ha megvizsgáljuk a kritikus árucsoportokat, így az élelmiszerárak változásának mértékét, a 2001. decemberi árak 9,5%-kal haladták meg az egy évvel korábbit; a háztartási energia árak is az átlagosnál nagyobb mértékben, 10,3%-kal nőttek ebben az időszakban. E kedvezőtlen helyzethez képest is a legkritikusabb a gyógyszerárak alakulása; e termékek árszintje decemberben 17,2%-kal haladta meg az előző decemberi értéket.

TANULMÁNYOK

Ugyanakkor a 2002 februárjában első ízben hivatalosan közzétett nyugdíjas fogyasztói kosár alapján számított árindex alátámasztja azt a számítást, mely szerint 1999-ben némileg csökkent a nyugdíjak reálértéke, míg a tavalyi évben a két évvel korábbihoz képest 4,5%-kal nőtt. Ez azt jelenti, hogy az elmúlt két évben átlagosan 2,2%-kal nőtt a nyugdíjak vásárlóértéke, ugyanakkor a tavalyi reálkereset emelkedés mértékét figyelembe véve a *nyugdíjasoknak tovább romlott a relatív jövedelmi pozíciója az aktív keresőkhöz képest.*

Azok a körülmények, illetve hatásuk, amelyek akár spontán módon, akár a kormányzat szándékai szerint a jövedelmi viszonyokat, köztük a jövedelem egyenlőtlenségeket alakították, leginkább a lakossági jövedelmek decilis-eloszlásában fejeződnek ki. A legkézenfekvőbb annak a kimutatása, hogy a lakosság összjövedelméből hány százalék jut a lakosság legszegényebb tizedének (első decilis), illetve a leginkább jómódú tizednek (felső decilis). Két év összehasonlítására van módunk: 1998 és 2000. Mint látni fogjuk, ez alatt a rövid két év alatt is jelentős differenciálódás ment végbe.

Részesedés a lakosság összjövedelméből, százalék

	1998	2000
Első tized	4,1	3,9
Tizedik tized	20,5	22,1

A különbség a két szélső érték között 1998-ban ötszörös volt, ez két év alatt 5,6 szerezre növekedett. Hasonló értékeket kapunk, ha havi átlagjövedelmekkel számolunk.

Átlagjövedelem, Ft/fő/hó

	1998	2000
Első tized	10 476	13 934
Tizedik tized	52 362	78 176
Első tized a tizedik tized százalékában	20,0	17,8

A jövedelem egyenlőtlenségek annak ellenére fokozódtak, hogy 1999-ben bevezették a családi adókedvezményt, amely éppen a sokgyermekes (ezért óhatatlanul szerényebb átlagjövedelmű) családok helyzetén volt hivatott javítani.

A *családi adókedvezmény szerepéről* a családi jövedelmekben jellegzetes képet nyújt a következő, 2000. évi adatsor:

	Első tized	Tizedik tized
Összes jövedelem, Ft/fő/év	167 210	938 083
Ebből:		
a családi pótlék aránya, %	22,4	0,7
a családi adókedvezmény aránya, %	2,7	0,2

Az adatok a következőkre világítanak rá:

– a 10. tizedben, tehát a jómódú, gazdag családok jövedelmében sem a családi pótléknak, sem az adókedvezménynek nincs számottevő hatása;

– az 1. tizedben a családi pótléknak jóval nagyobb szerepe van, mint az adókedvezménynek, annak ellenére, hogy a családi pótlék mértéke 1998 óta változatlan.

Meg kell jegyezni, hogy a családi adókedvezmény 2001-ben változott: két gyermek esetén megközelítette, három gyermek esetében már meghaladta a családi pótlék összegét. Megemlítendő továbbá, hogy a népesség legtehetősebb tizede és legszegényebb tizede közötti jövedelemkülönbségekre különböző számítások készülnek. A mintavételes eljárásokkal készült felvételek bizonyos korrekciókkal pontosított adatai szerint a felső és az alsó jövedelmi tized között a különbség ma már nyolcszoros. Jelen esetben nem ezt a számítást vettük alapul, hanem a KSH jövedelemadatát, hiszen ez esetben nem is a mérték, hanem a változás iránya érdekes, amely világosan mutatja a jelenlegi kormányzati ciklus időszakában bekövetkezett módosulás irányát és mértékét is.

A gyermekek után járó adókedvezmény sikerként történő elkönyvelése a társadalmi struktúra ismeretének hiányára vall. A háztartás-statisztikai vizsgálatok szerint tavaly 2200 ezer gyermek élt 1300 ezer családban. 650 ezer családban nevelkedett egy gyermek, míg két gyermeket neveltek 500 ezer, három gyermeket 180 ezer családban. Ha megvizsgáljuk azt is, hány kereső van ezekben a családokban, akkor azt mutatja ki a statisztika, hogy száz gyermekes családra átlagosan 145 kereső jut, tehát minden második gyermeket nevelő családban csupán egy kereső van. A családok gyermekszám szerinti összetételét is figyelembe kell venni, mivel jelentősek az eltérések. Az egygyermekes családokban száz családra 155 kereső jut, tehát az átlagnál alig valamivel több. A kétgyermekes családokban ez az arány hasonló, 151; ugyanakkor száz háromgyermekes családra átlagosan csupán 105 kereső jut, tehát a három gyermeket nevelő családok tipikusan egykeresősek, illetve sok olyan háromgyermekes család élt tavaly, amelyben nem volt aktív kereső.

Ezeknek az adatoknak az ismeretében kell megítélni a családtámogatási formák súlyát az egyes családok jövedelmi helyzetének az alakulásában, hiszen az adókedvezményt teljes egészében igénybe venni nem tudó családok anyagi kondícióit az egyéb ellátások, különösen a családi pótlék folyamatosan csökkenő reálértéke érinti érzékenyen.

Ez a demográfiai összetétel eleve megnehezíti sok család számára az adókedvezmény igénybevételét. Ez nem azt jelenti, mint amit a kormány képviselői állítanak, nevezetesen azt, hogy aki nem akar dolgozni, az joggal esik el a kedvezményektől. A gyermekes családok jelentős részében csak egy kereső van, és amennyiben ez a kereső akár diplomával rendelkező fiatal közalkalmazott, vagy a versenyszféra kis vagy közepes méretű vállalkozásánál dolgozó érettségizett fiatal, az adóalapja nem teszi lehetővé a reálkeresetet valóban érzékelhetően növelő adókedvezmény igénybevételét.

A statisztikai adatok alapján másik metszetben is vizsgálhatjuk a gyermekes családok helyzetét. A háztartásstatisztikai megfigyelések alapján az egyes családok jövedelme alapján felállítható az imént bemutatotthoz hasonló rangsor, amelyben az egy főre eső jövedelem nagysága alapján öt csoportba kerülnek a családok. Ha ezt a rangsort megvizsgáljuk, a legalacsonyabb keresetű ötödben él 800 ezer gyermek, a gyermekeknek több mint egyharmada. Ezek a családok egyáltalán nem tudják igénybe venni a gyermekek után járó adókedvezményt, számukra marad az értékét veszítő családi pótlék és a szintén nem növekvő reálértéket képviselő kiegészítő családi pótlék, a korábbi nevén rendszeres gyermekvédelmi támogatás. A jövedelmi helyzetük alapján a következő ötödbe tartozó családokban nevelkedik 550 ezer gyermek, a gyermekek csaknem egynegyede. Ezek a családok a körülményeiktől függően kisebb vagy nagyobb részben tudják igénybe venni az adókedvezményt, de mindenképpen legfeljebb részlegesen, hiszen ezekben a családokban a munkajövedelem nem éri el az országos átlagot. Összességében a családoknak e két csoportjában él a gyermekeknek több mint 58%-a. A harmadik jövedelmi csoportba tartozó családokban nevelkedik 400 ezer gyermek, a gyermekek 18%-a. Ezeknek a családoknak jelentős része, ha nem is teljes egészében, igénybe veheti jövedelme alapján az adókedvezményt. A jövedelmi helyzete alapján a következő két csoportba, tehát a rangsor szerint a felső negyven százalékba tartozó családokban összesen 550 ezer gyermek él, azaz a gyermekeknek kevesebb mint egynegyede. Ezekben a családokban teljes egészében igénybe tudják venni a gyermekek után járó adókedvezményt, és ezekben a makrostatisztikai átlagnál is jelentősebb mértékben nőtt tavaly a reáljövedelem.

Népesedési helyzet

A 2000. évben valamelyest javultak a népmozgalmi mutatók. Tíz év óta először nőtt az élveszületések száma, többen kötöttek házasságot, miközben csökkent a halálozások és a művi abortuszok száma. Ugyanakkor 10%-kal nőtt a csecsemőhalandóság. Az utóbbi mutatót leszámítva az adatok biztatóak voltak, még akkor is, ha a népmozgalmi események csak hosszú távon értékelhetők reálisan.

A magyar népesedési helyzet hosszú idő óta aggodalomra ad okot.

A termékenység szintje négy évtizede olyan alacsony, hogy nem biztosítja az egyszerű reprodukciót sem. Azóta kisebb-nagyobb megszakításokkal csökken az átlagos gyermekszámot kifejező teljes termékenységi arányszám. Ez a mutató közelíti meg legjobban adott naptári év adatai alapján a termékenység szintjét. Ez az arányszám az 1999. évi 1,29 után 1,33-ra nőtt, azaz elérte az 1998. évi szintet, de alacsonyabb maradt az előző négy év megfelelő mutatóinál; ezt követően tavaly ismét némileg csökkent e mutató, 1,32-re.

A magyar termékenység színvonalát az európai tendenciáknak mindenben megfelelő; gyakorlatilag egész Európa a népesség szűkített reprodukcióját eredményező születési mozgalmat regisztrál az utóbbi negyedszázadban, s ezt a kedvezőtlen folyamatot nem sikerült megváltoztatni a fejlett országok többségében az eddig tett intézkedésekkel sem. Ezért meglehetősen tudománytalan a kormányzat azon elképzelése, hogy rövidtávon gyökeres változtatást érhet el a népesezési folyamatok alakulásában. S ezért minősíthető dilettánsnak egyetlen év adataiból hosszabb távon ható következtetésekre jutni. Jellemző a kormányzati PR felületességére, hogy a 2000. évi szerény születésszám növekedését a kormány kiemelkedő családbarát politikájával hozta összefüggésbe, sőt annak nyilvánvaló bizonyítékaként tételezte. Ehhez képest az adatok nem egészen ezt támasztják alá. A kormányváltás évében 97 300 gyermek született, 2000-ben valamelyest több, 97 600. Ugyanakkor a múlt évben ismét csökkent az élveszületések száma, előzetes adat szerint csupán 97 000 gyermek született. Egyébként ezekben az években is folyamatosan nőtt a házasságon kívüli születések részaránya, 1998-ban 71 400 gyermek született házasságból, 2000-ben 69 200, tavaly pedig már csak 67 600. *Azaz a születési többlet már 2000-ben is kizárólag a házasságon kívüli születések gyarapodásából adódott.* Ez a tendencia egyébként egész Európára jellemző; Magyarországon a házasságon kívüli termékenység részaránya az 1997. évben érte el a 25%-ot, tavalyelőtt 29% volt, a múlt évben pedig már 30,3%, amely nem tér el az Európai Unióban regisztrált átlagtól, csak az Unió országaiban nem szokásos a népesezési folyamatokhoz ideológiai indítással közelíteni.

Az előbbi gondolatmenetet támasztja alá a házassági mozgalom alakulása is. Tavalyelőtt kétségtelenül érzékelhetően nőtt a házasságkötések száma, habár a kormányzati sikerpropagandának ellentmond, hogy az – egyébként átmeneti – növekedés ellenére sem érte el 2000-ben az esküvők 48 100-as száma az 1996. évit sem. A tavalyi év – amelyről e tekintetben a kormányzat keveset beszél – mélypontot jelent a házasságkötésekben. 2001-ben mindössze 43 500 esküvőt regisztrált a statisztika, 10%-kal kevesebbet, mint az előző évben. Az adatok azt mutatják, hogy ebben az évben kevesebb házasságot kötöttek, mint 1917 óta bármikor a magyar népmozgalmi statisztika történetében. Ugyanakkor a tavalyi évben némileg emelkedett az előző évihez képest a válások száma is.

Az alacsony termékenység és a magas halandóság együttes hatá-

saként hazánkban egyedülállóan magas a népesség természetes fogyása. A fejlett országok népesedési helyzetére általában még a természetes szaporodás jellemző, annak ellenére, hogy ezekben az országokban hasonlóak a miénkhez a születési arányszámok. Ugyanakkor a halálzási arányszámok minden fejlett országban alacsonyabbak, sok országban pedig lényegesen alacsonyabbak, mint nálunk.

A halandóság szintje Magyarországon a hetvenes évek elejéig csökkent. Akkor megtorpant a javuló tendencia, és romlás következett be. Ekkor fordult a nemzetközi tendenciákkal ellentétes irányba a magyar halandóság, különösen a férfiak mortalitása. Az azt követő negyedszázadban nem sikerült változást elérni. Az 1993. év jelentette a mélypontot. Azóta valamelyest javult a helyzet és ezt a változást tükrözik az elmúlt három év adatai is; azaz szó sincs új tendenciáról. Ugyanis nem a halálozások számát kell nézni; a halandóság legjobban a születéskor várható átlagos élettartam értékével jellemezhető, amely szintetikus mutató, így nem függ a népesség pillanatnyi korösszetételétől. Ez a statisztikai jellemző pedig nem tükröz semmilyen tendenciaváltozást.

Az utóbbi néhány év kedvezőbb adatai ugyanakkor nem feledtetik, hogy a magyar mortalitás igen kedvezőtlen, a harminc éven felüli népességben jelenleg is rosszabb a helyzet, mint 30 évvel ezelőtt, sőt a 35 éves férfiak életkilátásai nem jobbak, mint háromnegyed évszázaddal korábban voltak.

Az elmúlt két évtizedben a 25 és 63 év közötti férfiak halandósága minden korcsoportban emelkedett. Ez a romlás oda vezetett, hogy az 50 és 64 év közötti korcsoportban 1993-ban magasabbak voltak a halálzási ráták, mint 1920–21-ben és – az Egészségügyi Világszervezet adatai szerint – ezek voltak egyébként a legmagasabb értékek az egész világon (a legszegényebb országoktól eltekintve, melyeknek adatai nem állnak rendelkezésre).

Van esély arra, hogy a magyar társadalom kilábaljon ebből az epidemiológiai válságból. A legutóbbi hét év adatai erre halvány reményt nyújtanak. Természetesen ehhez szükséges az életmód változása, az egészség értékének felismerése és nem utolsósorban a társadalom szándéka, hogy ezt anyagilag is kifejezze; az Egyesült Államokban a hazai össztermék 12,7%-át fordítják egészségügyi kiadásokra, Franciaországban 8,9%-át, Németországban 8%-át, Magyarországon pedig alig 6%-át, és ez az arány az elmúlt három évben csökkenő tendenciát mutat. Ezen belül érzékelhetően csökkent ebben a ciklusban az egészségügyi közkiadások aránya. 1998-ban a GDP 4,6%-át tették ki az államháztartás egészségügyi kiadásai, a következő évben 4,4%-át, 2000-ben már csak 4,2%-át, és feltehetően a tendencia hasonló volt a tavalyi évben is. Sőt egyedülálló módon a kétéves költségvetés előirányzata szerint ebben az évben az egészségügyi közkiadások még nominálértékben is csökkennek a tavalyihoz képest. Ezek az adatok legalább olyan jól jellemzik a kormányzat népesedéspolitikai törekvéseit, mint a hangzatos kijelentések.

A közbiztonság helyzete az adatok tükrében

A közbiztonság helyzetét a kormány hatalmas sikerként mutatja be. A statisztikai adatok már említett önkényes felhasználásának egyik jellegzetes példája a bűnügyi helyzetre vonatkozó adatok citálása. A bűnügyi statisztikában részben össze nem hasonlítható adatokat vetnek egybe, részben nem arra használják az adatokat, amelyre valójában szolgálnak.

Most éppen fetiszizálják az adott időszakban ismertté vált bűncselekmények számát, mert ez látszólag alátámasztja a mondanivalójukat. Természetesen, ha mást mutatnak ezek az adatok, akkor gyorsan váltanak. Az adott időszakban ismertté vált bűncselekmények száma eredetileg az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika mutatószáma, és azt a célt szolgálja, hogy követhető legyen általa a bűnüldöző szervek munkája. Ezért a bűncselekmények számbavétele ebben a statisztikai rendszerben akkor történik, amikor adott bűnügyben lezárják a nyomozást, tehát a bűnügy valamilyen formában a rendőrségtől átkerül az ügyészséghez. Így lehet ugyanis nyomon követni például a nyomozáseredményességet, vagy a különböző nyomozás befejezések ügyészség általi minősítését. Ugyancsak sajátossága ennek a bűnügyi statisztikának, hogy nem a bűnesetek számát rögzíti, hanem az elkövetett normasértések nyomozási munkáját követi nyomon, így egy olyan csalás sorozat, amelynek száz sértettje van, nem egy, hanem száz bűncselekményt képez ebben a rendszerben.

Ebből azonban az is következik, hogy ez a statisztika nem a bekövetkezésük időpontjában rögzíti a bűncselekményeket, hanem bizonyos időszak, néha több év elteltével. Ha ezt a mutatót más célra használják, az félrevezető lehet. Ráadásul a nyomozás befejezésének időpontja nem ragadható meg objektívan, az aktákat lehet esetleg tologatni, bizonyos időszakokat mentesíteni bizonyos bűncselekményektől, esetleg utólag megterhelni. Így ezek az adatok ezáltal a prekonceptió alátámasztására szolgálhatnak. Természetesen, mint minden esetleges statisztikai torzítás csak időlegesen sikerülhet, hosszabb távon ez törvényszerűen visszaüt. Ezt mutatják például a 2002. januári adatok is.

Az 1998. évi ismertté vált bűncselekmények számát azért alkalmazzák nagy gyakorisággal, mert abban az évben két olyan, egyébként egyenként kis értékre elkövetett csalás sorozat nyomozását fejezték be, amelyek önmagukban több mint százezer bűncselekményként szerepeltek az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztikában. Így ez a statisztika 1998-ban 600 600 bűncselekményt regisztrált; ehhez képest valóban érzékelhetően csökkent az ismertté vált bűncselekmények száma a következő évben, mert akkor nem zártak le nyomozást hasonló sorozat ügyben. Így 1999-ben 505 700 bűncselekmény vált ismertté, a fenti logika szerint 15,2%-kal kevesebb az előző évinél.

A következő évre vonatkozóan már nem lehet ilyen egyszerűen kimutatni a további csökkenést, ebben az évben ugyan 450 700 bűn-

cselekmény vált ismertté, azaz újabb 10,9%-kal kevesebb. Ez valóban a kormány érdeme, hiszen kormányzati előterjesztésre módosította az országgyűlés a büntetőtörvénykönyvet, mely szerint kétszeresére nőtt a bűncselekményi értékhatár; ezáltal korábban bűncselekménynek minősített kisebb súlyú normasértések szabálysértéssé váltak. Ilyen esetben a statisztikai összehasonlítás a két év adatai között a szakma alapszabályaival ütközik, de ez a kormányt nem zavarja. A 2001. évben már nem is tudtak további csökkenést kimutatni, a tavaly ismertté vált 465 700 bűncselekmény 3,3%-os növekedést jelent. Sőt ennél nagyobb volt feltehetően a bűncselekmények számának emelkedése, ezért az utolsó hónapokban bizonyos nyomozásokat nem zártak le. Erről árulkodik a 2002. januári statisztika, ugyanis ebben a hónapban az előző fogalmak szerint 34 300 bűncselekmény vált ismertté, 4,6%-kal több, mint tavaly januárban, s ez utóbbi bűncselekményszámnak különösen a szerkezete utal a tudatos torzításra.

A hamisítás tehát visszaüt. A tavalyi évben az adatok kozmetikázása érdekében – úgy tűnik – bizonyos ügytípusokat tartottak vissza. A bűncselekményeken belül a súlyosabb megítélésű büntettek aránya januárban az általánosan regisztrált 4,6%-nál jóval nagyobb mértékben, 11%-kal nőtt, míg a vétségek száma nem változott. De ennél is árulkodóbb egyes kiemelt bűncselekmény csoportok meglepő növekedése. Az év első hónapjában 84%-kal több gazdasági bűncselekményt regisztráltak, mint tavaly januárban. A személygépkocsi lopások száma, amelyre oly büszke volt eddig a rendőri vezetés, januárban 67%-kal nőtt. A másik kritikus bűncselekmény, a kábítószerrel való visszaélés 65%-kal többször fordult elő, mint tavaly ilyenkor.

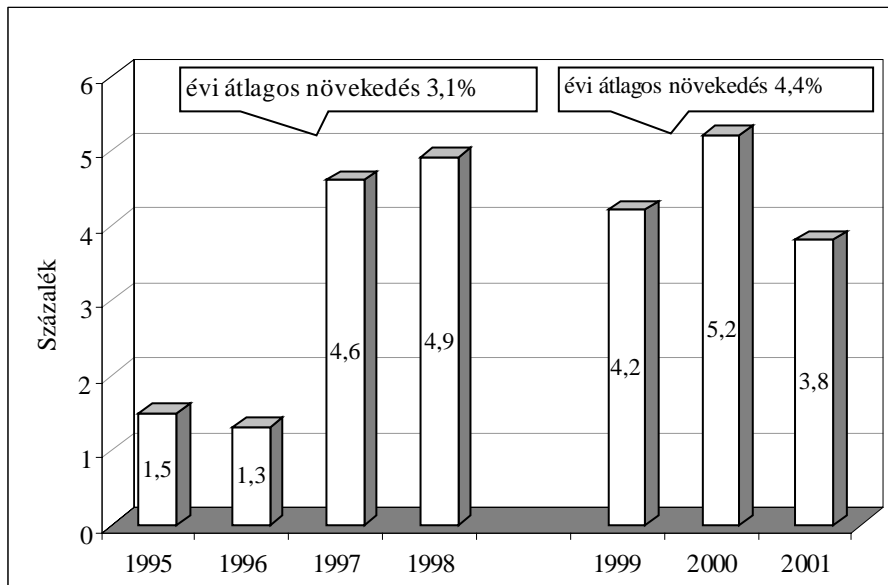
A közbiztonság alakulásának valóságos helyzetéről árulkodik az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma, amely 26%-kal nagyobb a tavaly januárinál; 19%-kal több közterületen elkövetett bűncselekmény vált ismertté a múlt hónapban, mint az előző évben ugyanekkor.

A közbiztonság helyzetére nem csak a 2002. januári adatok mutatnak rá. Mivel az összes ismertté vált bűncselekmény számra a már említett sorozat ügyek hatottak, az egyes bűncselekmény típusok adatai eddig is mutatták a negatív tendenciákat. Így a személy elleni bűncselekmények száma érzékelhetően nőtt, pedig ez a mutató jól jellemzi a közbiztonság alakulását; 1998-ban 18 900 személy elleni bűncselekményt követtek el, 2001-ben 20 900-t, azaz 12%-kal többet. Szintén nem megnyugtató, hogy e 3 év alatt 81,2%-kal nőtt az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni bűncselekmények száma. A közbiztonság javulását nem támasztja alá, hogy a garázdaság bűncselekmények száma 1998-hoz képest a 2001. évben 11,5%-kal nőtt. Ebben az időszakban egyenesen megkétszereződött a visszaélés kábítószerrel bűncselekmények száma. Különösen aggasztó, hogy 2001-ben 8,6%-kal több rablást követtek el, mint 1998-ban; e bűncselekmény csoportban csak egy adat csökkent, a rendőrség felderítési mutatója, 44,3-ről 40,1-re. Ez utóbbi csupán kiragadott szám; a rend-

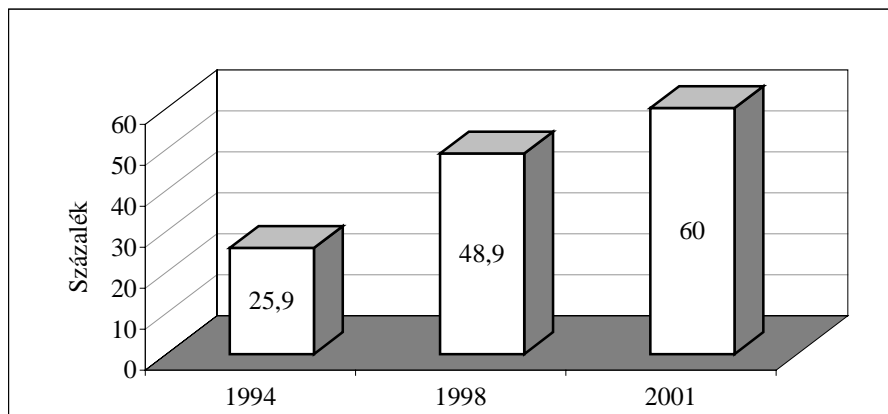
őrség felderítési mutatója a lakosságot közvetlenül érintő szinte minden fontosabb bűncselekmény típusnál érzékelhetően romlott 1998 óta. Az egyébként csökkenő számú betöréses lopásnál például 24,2-ről 21,6-re, a személygépkocsi lopásnál az amúgy sem túl magas 6,6-ről 5,5-re. Az előbbi bűncselekményeknél minden ötödik tettest, az utóbbiaknál csupán minden huszadik elkövetőt fogja el a rendőrség. Ez is szerves része a lakosság közbiztonság érzetének.

Végül talán általánosan is megállapítható, hogy stabil, kiszámítható, kevesebb konfliktust gerjesztő kormányzati politika szolgálná a gazdaság és a társadalom fejlődését. Így nem erodálna a nemzetközi bizalom, nem kerülne veszélybe az európai integrálódás folyamata. De az eltelt három és fél évben az elszalasztott lehetőségek mellett a legnagyobb gondot a társadalom kettészakadása, a szegénységnek a gazdaság állapotával semmiképpen sem indokolható feltűnő növekedése, valamint a demokratikus intézményrendszer kereteinek folyamatos, tudatos szűkítése okozta.

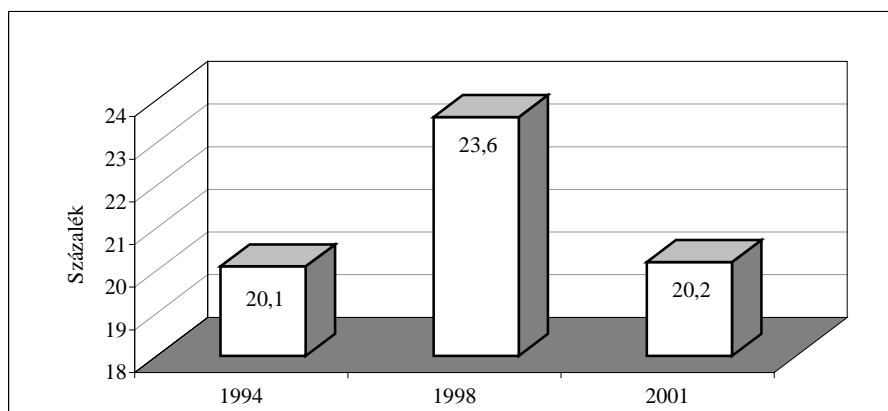
A GDP növekedése

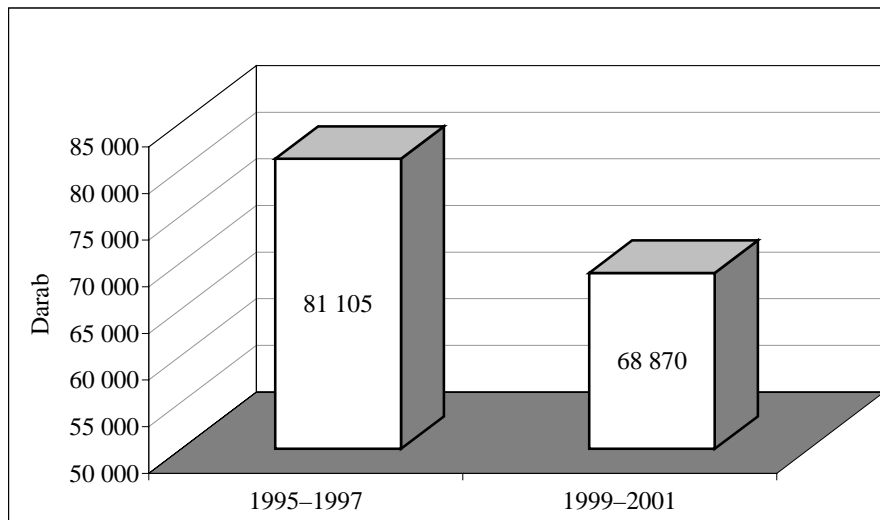
Az export a GDP százalékában

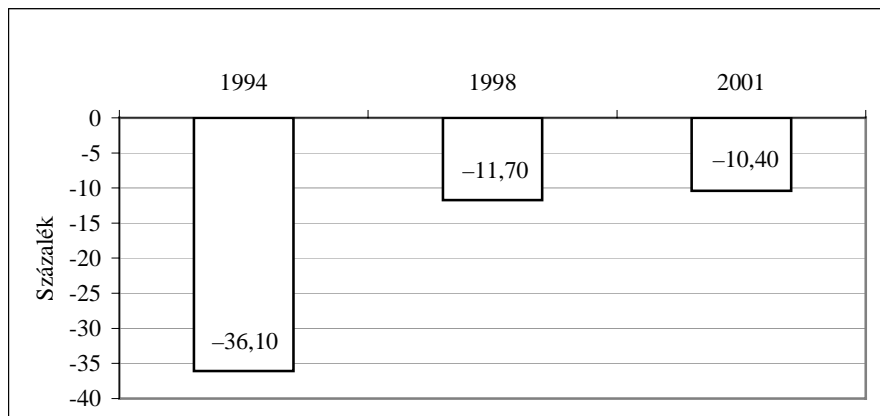
A beruházási ráta

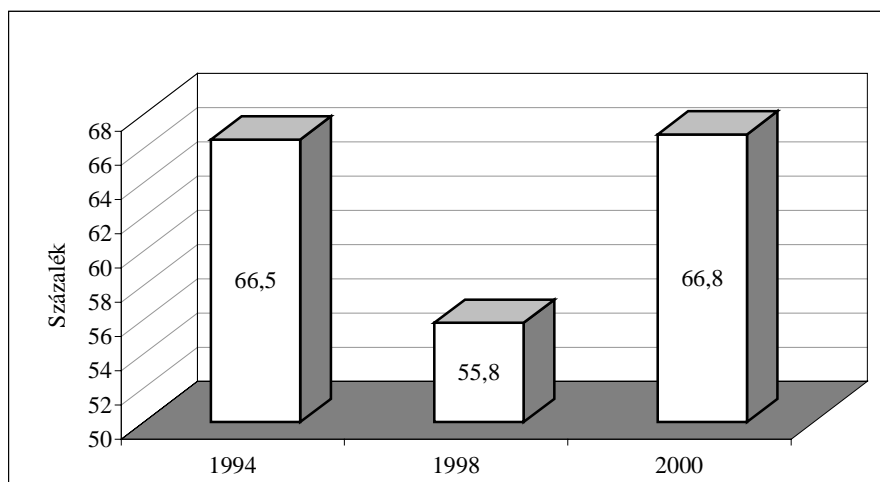
Lakásépítés

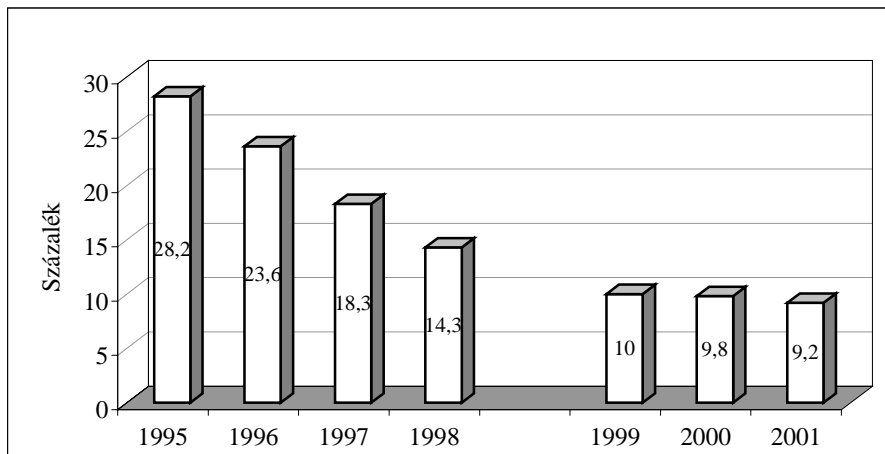
A külkereskedelmi passzívum az export százalékában

Az ország bruttó adósságállománya a GDP százalékában

A fogyasztói árak változása az előző évhez képest

A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitásának néhány mutatója

